

haastattelun alussa muodostunut kuva syveni ja tuli rikkaammaksi haastattelun kuluessa» (s. 295). Tutkijan piirtämä kuva suomalaisen lähiön onnellisuudesta ja elämästä jääköön lukijan itsensä selville otettavaksi.

Näin monipuolisilla ja vaikeilla aineistoilla ope-
rinnista kuin Kortteisen työssä on kyse saattaisi helposti tulla yleistä soppaa — näin ei kuitenkaan käy. Miksi? Koska työ on vahvasti teoreettinen ja tutkimusasetelma niin pitävä, että tutkimusraportti on nautinnollista luettavaa. Tässä työn teoreettisessa kestävyudessa onkin perimmäinen syy, miksi olen juuri tämän tutkimuksen valinnut laadullisten menetelmien kirjojen esittelyn yhteyteen. Laadullisilla menetelmillä tehtävä työ ei nimittäin ole epäteoreettista, kuvailtavaa ja kertoilevaa. Päinvastoin väittäisin, että laadullisten menetelmien käyttö asettaa aivan erityisiä haasteita tutkijan teoreettisille valmiuksille, eikä tämän tyyppistä tutkimusta ole lainkaan mahdollista tehdä ilman tutkimuskohteen syvällistä tuntemusta ja ymmärtämistä. Työ on myös hyvä esimerkki siitä kuinka kovat menetelmät tukevat laadullista tutkimusotetta, mikä tietysti edellyttää tutkijalta myös kovien menetelmien hallintaa! Useinhan aloittelevien tukijoiden mielikuva pehmeistä menetelmistä on seuraavan tapainen: 'Kun en ole mikään matemaattinen ihminen enkä koskaan ole pitänyt noista kaavoista ja tietokoneista, haluan tehdä tutkimusta pehmeillä menetelmillä'. Pehmeät menetelmät eivät todellakaan tarjoa mitään helppoa menetelmien onnen taivasta vaan vaativat tutkijalta myös kovien menetelmien hallintaa.

Tuula H. Laaksovirta

Viihteet ja kirjoitukseen liittyvät muut lähteet

- Ahponen, Pirkkoliisa & Järvelä, Marja, Maalta kaupunkiin — pientilalta tehtaaseen, Juva 1983.
- Ahponen, Pirkkoliisa, Elämänfilosofiasta elämänhallintaan. Sosiologian lisensiaattitutkimus Joensuun korkeakoulussa 1983.
- Alanen, Leena & Saarinen, Aino & Rantalaiho, Liisa (toim.), Työ — naiset — identiteetti. Seminaariraportti. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto B:38, Tampere 1983.
- Canth, Minna, Kootut teokset 5, Helsinki 1944.
- Cicourel, Aaron V, Methode und Messung in der Soziologie, Frankfurt am Main 1974 (1964).
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena, Teemahaastattelu, Tampere 1980.
- Sociologia 1/1982.
- Sulkunen, Pekka, Surveyanalyysista ja teoreettisesta mielivallasta, Sosiologia 4/1972.
- Suojanen, Päivikki (toim.), Kulttuurin tutkimuksen empiriset menetelmät. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos. Moniste 4/1982, Tampere 1982.
- Töttö, Pertti, Lükacs ja hermeneutiikka. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto B:32, Tampere 1981.
- Töttö, Pertti, Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objektivismiin kriittistä yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto A:55, Tampere 1982.
- Waris, Heikki, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle I, Helsinki 1932.

Japani ja Ranska »informaatioyhteiskuntina»

Yoneji Masuda, The Information Society as Post-Industrial Society. Bethesda: World Future Society, 1981. 158 s. + liitt.

Pitkälle kehittyneistä läntisistä teollisuusmaista on Japani se maa, jossa on oltu Yhdysvaltojen jälkeen eniten kiinnostuneita »informaatioyhteiskunnan» kehittämiseen liittyvistä kysymyksistä aina 1960-luvulta lähtien. Japanissa ei ole ollut etusijalla niinkään tähän aihepiiriin liittyvä filosofointi eikä »informaatioyhteiskunnan» teoreettisten mallien rakentelu, mikä on sävyttänyt tilannetta Yhdysvalloissa, vaan »informaatioyhteiskunnan» tuloa jouduttavien konkreettisten projektien suunnittelu ja toteuttaminen. Niinpä Japanissa on ollut kehitteillä jo parikymmentä vuotta maailman suurin »tiede- ja teknologiakaupunki» Tsukuba Science City, joka on n. 130 000 asukkaan kaupunki 60 kilometriä Tokiosta koilliseen. Tsukubassa on tätä nykyä mm. viitisenkymmentä valtion tutkimuslaitosta ja 2 yliopistoa, joista toinen on »The University of Library and Information Science». Tutkijoita tämän tulevan »teknopolis»in alueella työskentelee jo 11 000. Toinen, niin ikään suurimittaista »laboratoriokoetta» muistuttava suunnitelma on 1970-luvun alussa käynnistynyt »The Plan for Information Society — A National Goal Toward Year 2000», jonka laatimispaikkana oli Japan Computer Usage Development Institute. Tämän sittemmin kansainvälistäkin huomiota herättäneen suunnitelman hahmottelussa oli näkyvästi mukana myös Yoneji Masuda, joka perusti myöhemmin »Institute for Information Society»-nimisen laitoksen ja toimii sen nykyisenä presidenttinä.

Masuda aloittaakin teoksensa »Information Society» -suunnitelmaan sisältyvien lukuisien projektien esittelyllä ja niiden nykytilan arvioinnilla. Suunnitelman syntymisen taustalla voidaan nähdä monia Japanin talous- ja yhteiskuntaelämän erityispiirteistä nousevia ongelmia, jotka ovat yhä aktuelleja; näitä ovat mm. luonnonvarojen niukkuus, kiihtyvä urbanisoituminen, lisääntyvän automaation tuoma työttömyyden kasvu ja saarien pirstoman maan liikenteelliset vaikeudet. »Information Society» -suunnitelmaa yleisimmin luonnehtivana ajatuksena on Japanin taloudellisen kilpailuaseman parantaminen pitkällä tähtäimellä »tietotaidon» avulla, jolloin erityisesti uuden informaatioteknologian välityksellä tapahtuvasta informaation systemaattisesta hankkimisesta ja monipuolisesta hyödyntämisestä tulisi ratkaisevan tärkeä taloudellinen resurssi. Informaatioteknologiasta tulisikin ko. suunnitelman mukaan todellinen primus motor, joka muuttaa teollista yhteiskuntaa »informaatioyhteiskunnaksi». Suunnitelma jakautuu keskipitkän- ja pitkän aikavälin tavoitteisiin ja moniin osaprojekteihin, jotka koskevat mm. sellaisia alueita kuin tietokoneavusteinen opetus kouluissa (varsinkin suunnitelman toteuttamisen alkuvaiheessa korostettiin tältä osin jonkinlaisen »computer mind»in istuttamista niin koululaisiin kuin yleisemmän asennekasvatuksen tasolla kaikkiin kansalaisiin) terveydenhuollon ja ympäristönsuojelun informaatiojärjestelmät (mm. »pollution prevention system»), hallinnon tietopankkijärjestelmät sekä liikenneongelmien helpottaminen atk-teknologian avulla. Hankkeisiin sisältyy myös ns. »Computopolis» -suunnitelma, jonka tavoitteena on rakentaa eräänlainen »com-

puterized city» monenlaisine kaapeli-tv-, video-jne. palveluineen. Tätä kokeilua on tehty vuodesta 1971 alkaen kahdessa kaupungissa, nimittäin Tamassa, jossa on jo toiminnassa ns. Tama CCIS (= Tama Coaxial Cable Information Systems) sekä Higashi-Ikomassa, jonka HI-OVIS (= Higashi-Ikoma Optical Information System») valmistui v. 1978. Sen tavoitteena oli hahmotella, millaista voisi olla »future living in visual information city». Suunnitelman muista projekteista kannattaa mainita myös mm. täysin automatisoitu supermarket (mallikauppa avattu Tokiossa) sekä ns. »Think-Tank Centers», jotka koostuvat tietokone-palvelujen, kirjastojen, seminaaritoimien ja simulointimahdollisuuksien organisoidusta kokonaisuudesta. Niistä voidaan mainita esim. pieniä ja keskisuuria yrityksiä palveleva »Management Information System» sekä »The Institute of Information Technology». Masuda arvioi »Computopolis»-suunnitelman päässeen suunnilleen puoliväliin — jotkut hankkeet ovat tosin vielä lähtökuopissaan, kuten »Labor Re-Development Centre»n (ilmeisesti lisääntyneen automaation ja työttömyyden sekä työntekijöiden muuttuneiden kvalifikaatiovaatimusten problematiikkaan pureutuvan laitoksen) kehittäly.

Masuda ei esittele teoksessaan vain »Information Society»-suunnitelmaa, vaan tuo esiin varsin laajasti myös omia näkemyksiään »informaatio-yhteiskunnan» kehittymisen lähtökohdista ja edellytyksistä. Hän käyttää teoksessaan Daniel Bellin lanseeraamaa termiä »postindustrial» viittaamatta lainkaan Belliin, vaikka Masudan tekemä erottelu »teollisen» ja »jälkiteollisen» yhteiskunnan välillä muistuttaa monin paikoin nimenomaan Bellin ajatuskulkuja. Masuda huomauttaa kuitenkin aivan kuin ohimennen, että hän on valinnut »teollista yhteiskuntaa» seuraavan yhteiskunnan kuvaajaksi termin »information society» siksi, että se on sisällyttään täsmällisempi kuin monessa mielessä hämärä ilmaus »jälkiteollinen» ja että sen avulla voidaan luonnehtia verraten konkreettisesti tulevan yhteiskunnan karakteristikkaita. Masuda perustaa käsityksensä »informaatioyhteiskunta»-käsitteen adekvaatisuudesta näkemykseen, jonka mukaan (i) informaatiosta on tuleva yhteiskunnan taloudellisten tarpeiden ydin, (ii) talous ja yhteiskunta itsessään tulevat kasvamaan ja kehittymään tämän ytimen ympärille ja (iii) informaation merkitys taloudellisena tuotteena ylittää »tavanmukaisten» (esinemuotoisten?) tavaroiden, energian ja palvelujen merkityksen. »Informaatioyhteiskunta» motivoivaksi voimaksi tulisikin hänen mukaansa informaation eikä aineellisiin arvoihin liittyvä tuotanto, joka on vallalla »teollisissa yhteiskunnissa».

Masuda kuvailee yksityiskohtaisesti »teollisen» ja »informaatioyhteiskunnan» eroavuuksia ja päätyy seuraavanlaisiin tuloksiin. Atk-teknologiasta tulee yhteiskunnallista ja taloudellista kehitystä johtava innovatiivinen teknologia, jonka tehtävänä on ennen muuta korvata ja laajentaa henkistä (mental) työtä ja sen kapasiteettia — »teollisessa yhteiskunnassa» on sitä vastoin etualalla kone-teknologia, jolla substituoidaan ruumiillista työtä. Toisin kuin »teollisessa yhteiskunnassa», jossa tuotantovoima on tähdätty (erilaisia tavaroita ja palveluja tuottamalla) yksityisen kansalaisen per capita lasketun tuotannon alituisen kohottamiseen, esiintyy »informaatioyhteiskunnan» tuotannon alituisen kohottamiseen, esiintyy »informaatioyhteiskunnan» tuotannon päälohkona »infor-

maatiohyödykkeet», tarkemmin sanoen »information, technology, knowledge». Tätä tuotetta ei voida enää arvioida tavanomaisten kulutushyödykkeiden mittapuiden avulla, ts. yksittäisten tavaroiden ja palvelusten kappalemääräiseen tuottamiseen ja kuluttamiseen liittyvillä laskelmilla, vaan sen mukaan, missä määrin ne toimivat itsessään tuotantovoimana ja kohottavat siinä ominaisuudessa (Masudan hieman viitteellisen ilmauksen mukaisesti) toimintojen »optimaalista selektiivisyyttä».

»Informaatiohyödykkeiden» tuotanto- ja tallennuspaikkoina toimivat informaatioverkot ja tietopankit tulevat Masudan mukaan korvaamaan tehtaat tuotannon sosiaalisena symbolina. »Teolliselle yhteiskunnalle» ominainen teollisuuden rakennekin tulee muuttumaan, koska primaariseen tuotantosektoriin (lähinnä alkutuotantoon luettavaan) sekä sekundaariseen (esim. kone- ja kemianteollisuus) ja tertiäariseen (lähinnä palveluihin liittyvään) sektoriin on kiinnittymässä elimellisenä osana kvartaarinen lohko, josta voidaan käyttää kokoavaa ilmausta »intellectual industries». Se ei liittyisi kuitenkaan ulkoisesti jo olemassa olevaan elinkeinorakenteeseen siinä mielessä että se ikään kuin takertuisi niiden »kylkeen», vaan niiden integratiivisena osana niin, että lopulta muodostuu »matriisinomainen» teollinen rakenne, jossa on vertikaalisena akselina tuotteidensa mukaisesti jaotellut toimi- ja teollisuuden alat (primaarinen, sekundaarinen, tertiäarinen ja kvartaarinen) sekä horisontaalisena akselina erilaiset funktionaaliset (tehtävälähtöiset) toimialat, kuten esim. terveydenhuolto ja kuljetukset, joissa tarvitaan kaikkien neljän elinkeinosektorin tuottamia tavaroita ja palveluksia. Masudan mukaan »informaatioyhteiskunnan» johtavaksi toimi- ja teollisuuden alaksi kohoaa nimenomaan »intellectual industries», jonka neljästä päälohkosta kehittyi ensimmäiseksi »information industries». Sen piiriin kuuluisivat mm. kirjapaino- ja julkaisu-toiminta, sanomalehdet, mainonta, tietokonekeskukset ja tietopankit. Tämä »informaatioteollisuuden» sektori tuottaa, käsittelee ja välittää »kognitiivista informaatiota», joka on Masudan määritelmän mukaan lähinnä sellaista asiaperusteista tietoa, jolla yksilö voi selektoida toimintavaihtoehtoja saavuttaakseen tiettyjä arvoja tai arvokkaina pitämiään asioita. Toisena »intellectual industries» tai »information-related industries» sektorin osana on ns. »knowledge industries», jonka piirissä toimivat mm. asianajajat, konsulttitoimistot, »think-tank» -keskukset, tutkimuslaitokset, koulut, kirjastot sekä »knowledge equipment» -aloista mm. oppimateriaalien valmistus ja tietokoneavusteinen opetus. »Informaatioteollisuuteen» kuuluisivat lisäksi kolmantena osalohkona ns. »arts industries», jonka piirissä tuotettaisiin ja käsiteltäisiin »kognitiivisen informaation» vastapoolina olevaa »tunnepohtajata» tai »tunteisiin koskettavaa» (affective) informaatiota. Sitä edustaisivat mm. teatterit, orkesterit, elokuvayhtiöt, valokuvaus- ja musiikki-instrumenttien tuotanto, mutta myös sellaiset ammattiryhmät kuin kirjailijat, säveltäjät ja taidemaalarit. Neljäntenä alueena olisi vihdoin ns. »ethics industries», jossa on keskeisellä sijalla erilaisten maailmankatsomuksellisten ja uskonnollisten näkemysten tuotanto ja pohdiskelu, esimerkiksi kirkon tekemä työ, filosofien, uskonnollisten johtajien ja »profeettojen» julistama sana sekä »spiritual training industries» -toiminnan puolella mm. jooga, teeseremoniat, kukkien asettelu tms. vapaa-

seen luovuuteen liittyvät ja sitä stimuloivat toiminnot.

»Intellectual industries» -alueen jako neljään päälohkoon perustuu Masudan käsitykseen informaatiosta, josta hän löytää kaksi pääulottuvuutta, kognitiivisen ja affektiivisen. Puuttumatta sen kummempin tähän näkömykseen kuin siihen pohjautuvaan nelijakoon (»information», »knowledge», »arts» ja »ethics industries») on todettava, että ko. luokitus on monelta osin epämääräinen ja viitteellinen erityisesti »informaatio-» ja »tieto/tietämysteollisuuden» välisen rajalinjan osalta. Hie-man karkeammalla luokituksella olisikin ehkä päästy kohdalliseen silti riittävän selkeään hahmotukseen. Masudalla on kuitenkin paljon muutakin sanottavaa kuin »informaatioteollisuuden» jaottelu. Hän pohdiskelee varsin laajalti »informaatioyhteiskunnan» yleistä luonnetta ja huomauttaa, että siirtyminen korkeaan kulutusasteeseen pohjaavasta hyvinvointi- ja teollisuusyhteiskunnasta »informaatioyhteiskuntaan», jonka ideaalina on pikemminkin »high mass knowledge creation» ja inhimillisen, älyllisen luovuuden yleinen kukoistus kuin kova keskinäinen kamppailu aineellisista arvoista, tulee johtamaan vähin erin ihmisten yhteistyöhakuisuuden ja keskinäisen luottamuksen lisääntymiseen kansallisella ja lopulta myös globaalilla tasolla. Tätä asteettaista muutosprosessia ilmentää ja tukee mm. atk:n hyödyntämisen alueella tapahtunut/tapahtuva kehitys. Masuda erottaa siinä neljä kehitysvaihetta: (i) »big science»n edistämiseen tähtäävän atk-politiikan aikakausi (n. 1945—70), jolloin tietokoneet valjastettiin palvelemaan lähinnä kansallista »prestige»a kohottavia ja ylläpitäviä avaruus- ja sotateknologisia tutkimusprojekteja, (ii) ns. »management-based computerization» (n. 1955—1980), jolloin lähtökohdina pidettiin lähinnä bruttokansantuotteen määrällistä kasvattamista ja atk:n laajamittaista käyttöä tehokkaan liikkeenjohton instrumenttina, (iii) ns. »society-based computerization» (n. 1970—1990), jolloin atk tulee jo laajemmassa mitassa yhteiskunnallisten ja sosiaalisten tehtävien apuneuvoksi (esim. terveydenhuollossa): tavoitteena ei ole enää tässä vaiheessa vain »gross national product» ja sen kohottaminen, vaan »gross national welfare»; (iv) ns. »individual-based computerization» (n. 1975—2000), jolloin tietokoneiden käytön pohjaksi asetuisivat yksilön päämääristä nousevat tavoitteet ja »gross national satisfaction» makrotason tavoitteena. Tällöin saavutettaisiin myös se, että yksilöllinen luovuus ja itsensä aito toteuttaminen atk:n tarjoamien mahdollisuuksien kautta eivät olisi enää ristiriidassa, vaan tukisivat toisiaan.

Masuda uskoo, että yhteiskunnan tuotannollisen ja teknologisen perustan muuttamisen myötä myös sen yhteisöllinen rakenne uudistuu. »Teollisen yhteiskunnan» aikainen »luokkayhteiskunta» keskitettyine vallankäyttöaparateineen korvautuu »funktionaalisella» ja hajakeskitetyllä yhteiskunnalla, jossa vallitsee byrokraatistuneen parlamentaarisen demokratian sijaan laaja-alainen osallistuva demokratia. Sitä luonnehtivat eri lähtökohdista syntyvät ja erilaisia pyrkimyksiä ilmentävät kansanliikkeet, jotka aktivoituvat vapaaehtoisesti ja yksilöllisemmin kuin »teollisen yhteiskunnan» muutospainetta artikuloivat lakkoliikeshinnat tai vastaavat, joiden taustalla on aina jokin suurilukainen ja suhteellisen homogeeninen yhteiskunnallinen ryhmittymä. Masuda halunee korostaa tässäkin yhteydessä »informaatioyhteiskunnan»

kansalaisen luonnetta yksilönä, joka voi orientoitua yhteiskunnallisiin kysymyksiin omaehtoisesti eikä vain suurten organisaatioiden osoittamia vaihtoehtoja seuraten. On tietysti eri asia, missä määrin tämäntyyppisistä kansalaisista rakentuva »multi-centred civil society» on koskaan toteutettavissa — Masuda ei ole tällä kohtaa erityisen realistinen, koska ei ota lainkaan pohdittavaksi sitä, että myös tämäntapaisiin yhteisöihin muodostuu ennemmin tai myöhemmin omat valtarakenteensa, jotka vakioivat pakostakin käyttäytymistä. Tuntuukin siltä, että hän ei ole halunnut ottaa esille näitä rakennepidäkkeitä, vaan ainoastaan ideaalin, monipuolisesti tietoja ja taitoa (»information», »knowledge») hyödyntävän ja yksilöllisen luovuuden (»arts», »ethics») vaatimusten kanssa tasapainossa olevan yksilön, joka voi elää sopu-sointuista elämää erilaisten yhteisöjen jäsenenä.

Masudan antama kuva »informaatioyhteiskunnan» kehittymisestä on tältä osin ylioptimistinen samoin kuin hänen uskonsa siihen, että yhteiskunnan tuotannollisen ja teknologisen muutoksen myötä monet yhteiskunnalliset konfliktipesäkkeet voidaan eliminoida jopa globaalissa mitassa sitä mukaa kuin »high mass knowledge creation society» tulee todelliseksi — tämän hän muuten ennustelee tapahtuvan vuoden 2010 tienoilla. Melkoisen varauksellisesti on suhtauduttava myös hänen arvioonsa, »globaalisen informaatiohyödykkeen» yleistymisestä, kunhan atk:n hyödyntämisessä päästään toden teolla 4. vaiheeseen, josta hän käyttää nimitystä »individual-based computerization». Sen toteutuminenhan merkitsisi sitä, että kaikilla olisi vapaa pääsy kaikkiin maailmassa oleviin informaatiovarantoihin esim. kotitietokoneen kautta ja että eräänlaiset »globaaliset äänestykset» kotoa käsin tulisivat mahdollisiksi. Masuda esittääkin näyn »maailmanlaajuisesta computopiasta», jossa »multi-centred voluntarily communities of citizens participate voluntarily in shared goals and ideas flourish simultaneously through the world». Masuda on kuitenkin sen verran realistinen, ettei hän jää vain tämän utopian varaan, vaan toteaa, että muunkinlainen kehitys on periaatteessa mahdollinen. Tähän negatiiviseen utopiaan kuuluu mm. sellaisia puolia kuin työttömyyden lisääntyminen kiihtyvän automaation seurauksena, yhteiskunnallisen vieraantumisen kärjistyminen sitä mukaa kuin sosiaaliset kontaktit korvautuvat yhä enemmän seurustelulla koneyden ja konejärjestelmien kanssa ja monenlaiset tietosuojaongelmat, jotka uhkaavat ihmisten yksityiselämää (privacy). Pahimmassa tapauksessa sattaa-kin laajamittainen tietokoneteknologian hyödyntäminen ainoastaan kansalaisten käyttäytymisen kontrolloimisen tarkoituksessa johtaa »managed society»n tai kolkon »automated state»n syntymiseen; sitä hallitsisi pieni, strategisesti tärkeän informaation manipulointivallan itselleen saanut eliitti, jota Masuda tosin ei lähde luonnehtimaan sen tarkemmin. Eikä Masuda sivuuta myöskään »informaatioyhteiskunnan» rakentamisen taloudellisia perusehtoja, vaan huomauttaa varsin suorauksaisesti, että siirtyminen pitkälle työnjakoa sekä hyödykkeiden tuotannon ja niiden kulutuksen erottamista korostavasta »teollisesta yhteiskunnasta» »synergiaa» ilmentävään »informaatioyhteiskunnan» talouteen, jossa vallitsee »joint production and shared utilization» ei tule sujumaan kitkatta. Kilpailumentaliteetin leimaama ja yksityiseen pääomaan nojaava vanha talousmalli ei tule nimittäin luopumaan asemistaan vapaa-

ehtoisesti yhteistä etua edustavan »synergiatalouden» tieltä sen pyrkiessä tuottamaan kaikkia yhtäläisesti hyödyttäviä »informaatiotuotteita».

Huolimatta tietynasteisesta idealismistaan ja joistakin ylitulkinnoistaan, jotka koskevat yhteiskunnan perustan muuttumista »informaatioyhteiskunnan» täydelliseen toteutumisen myötä sekä siddonnaisuudestaan Japanin tilanteeseen Masudan teos ajatuksia herättävä kontribuutio, joka todistaa monin tavoin kirjoittajansa perehtyneisyydestä aihepiiriin. Tulos olisi ollut monin verroin kiinnostavampi, jos Masuda olisi uskaltanut vertaamaan eksplisiittisemmin omaa konseptiaan esim. anglo-saksisessa kirjallisuudessa käytyyn keskusteluun (Bell, Drucker, Toffler jne.). Mainittakoon näin lopuksi, että Masudan teosta on tehty meillä Suomessa tunnetuksi Posti- ja telehallituksen v. 1982 julkaisemassa skenaariossa Tietoliikenteen uudet haasteet yhteiskunnassa, jossa vertailtiin (tietoliikenteen kontekstina) kahta yhteiskuntamallia, nimittäin »kovaa» taloudellista kasvua arvostavaa »ulkoapäin ohjautuvien ihmisten jälkieteollista yhteiskuntaa» (vrt. Masudan »teollinen yhteiskunta») sekä sen vaihtoehdona »sisältäpäin ohjautuvien ihmisten jälkieteollista yhteiskuntaa», joka on puolestaan varsin lähellä Masudan hahmottelemaa positiivista utopiaa »informaatioyhteiskunnasta».

Simon Nora & Alain Minc, The Computerization of Society. A Report to the President of France. (Alkuteos: L'informatisation de la société, Paris 1978). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1980. 141 s. + liitt.

Jossakin mielessä samantapaista »informaatioyhteiskunta» -käsitteen problematisointia kuin japanilainen »Information Society» -suunnitelma sekä eräät Yoneji Masudan huomiot edustaa Ranskan presidentti Valéry Giscard d'Estaingin toimeksiannosta laadittu raportti »L'informatisation de la société», joka on käännetty myös englanniksi (hieman mielikuvituksettomalla) otsikolla »The Computerization of Society». Teoksesta tuli aikoinaan melkoinen bestseller Ranskassa ja se on saanut osakseen melkoista huomiota myös muissa länsimaissa — teoksen saamaa arvostusta osoittaa mm. se, että englanninkielinen laitos varustettiin Daniel Bellin esipuheella. Teoksen kirjoittajat ovat Ranskan valtiovarainministeriössä toimivia korkeita virkamiehiä, jotka saivat tehtäväkseen selvittää, millä tavalla »informaatioyhteiskuntaan» siirtyminen voisi tapahtua Ranskassa. Tämä tutkimustyö vei runsaan vuoden ja raportti luovutettiin presidentti d'Estaingille tammikuussa 1978.

Noran ja Mincin raportissa esiintyy ensi kertaa atk:n ja telekommunikaation integroitumista korostava termi »telematique», joka näyttää yleistyvän pikku hiljaa myös kansainväliseen käyttöön. Telematiikka on »informaatioyhteiskunnan» kehittymistä koskevan problematiikan avainkäsite, joka voi viitata moniin sosio-ekonomisiin ongelmaryhmiin. Kirjoittajat kohdistavat ensinnäkin telematiikkaan suuria toiveita Ranskan yhteiskuntarakenteelle ominaisten perinteisesti keskitettyjen hallintorakenteiden desentralisoinnana, niiden toimintatehon nostajana, paikallisten hallintoyksiköiden (kuntien) kehittäjänä sekä erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten kilpailukyvyn parantajana. Telematiikan hyödyntäminen olisi näin ollen se lääke, jonka avulla lähdetäisiin purkamaan ja modernisoimaan sellaisia rakenteita, jotka ovat

osoittautuneet joko organisaation koon mammuttimaisuuden tai sen hallintomekanismin jäykkyyden takia aikansa eläneeksi ja sellaisinaan yhteiskunnallisen muutoksen jarruttajiksi.

»L'informatisation» -teoksessa on korostettu aivan toisin kuin esim. Masudan konseptiossa »informaatioyhteiskunnan» talouden kansallisia etunäkökohtia ja sen kilpailukykyisyyden tarmokasta edistämistä maailmanmarkkinoilla. Nora ja Minc tähdentävätkin erityisesti Ranskan oman »informaatioyhteiskunnan» kehittämisessä tarvittavan strategian omaperäisyyttä ja -ehtoisuutta, jotta näin voitaisiin tarjota tehokas vaihtoehto erityisesti amerikkalaisen »informaatioyhteiskunnan» invaasion pysäyttämiseksi Ranskan maaperällä. Eräät raportissa esitetyt näkemykset mm. IBM:n haasteesta Ranskan tietokoneellisuudelle ovat herättäneet närkästystä Yhdysvalloissa, koska Nora ja Minc antavat tavallaan ymmärtää, että amerikkalaiset jättiläisyrietykset ovat aikaa myöten uhkaamassa Ranskan omintakeista kulttuuriperustaa, ellei Ranskassa ryhdytä aktiivisiin vastatoimiin. Alain Minc onkin puhunut toisessa yhdessä ylikansallisten laitevalmistajien ja informaatioverkkojen muodostamista alueista (esim. »IBM-territory»), joiden väliset rajat ovat elektronisia (erilaisiin standardointikäytäntöihin perustuvia). Näiden alueiden tai reiviirin muodostumista ja kehitystä on hyvin vaikea valvoa kansallisella (valtionhallinnon) tasolla, koska kyseiset elektroniset rajat tai »rintamat» eivät yhtene läheskään aina kansallisvaltion rajojen kanssa.

Jääköön tämä »informaatioyhteiskunnan» taloudellisen perustan kansallisen ja kansainvälisen tason etunäkökohtien pohdinta tähän; sen sijaan on syytä esitellä lähemmin, millaiseksi Nora ja Minc ovat käsittäneet »informaatioyhteiskunnan» yhteisöllisen luonteen. Heidän mukaansa »informaatioyhteiskunta» ei tule olemaan marxilaisten ihanteiden mukainen luokaton yhteiskunta, mutta ei myöskään belliläinen »jälkieteollinen yhteiskunta», joka on enemmänkin homogeneisten keskiluokkaisten arvojen ympärille rakennettu idylli vailla mitään ristiriitoja. He tunnustavat sitä vastoin yhteiskunnallisten konfliktien syntyminen mahdollisuudet reaalisiksi, mutta muistuttavat samalla, että telematiikkaa laajalti hyödyntävä »informaatioyhteiskunta» pitkälle desentralisoituna yhteiskuntana on pohjimmitaan »multipolar society», jossa ei ole mitään apriorista konflikteja yhdistävää strategiaperustaa (kuten esim. suurteollisuus ja sen pääomien edustajat vs työläiset perinteisten työväenluokan intressien puolustajina). Tulevassa »informaatioyhteiskunnassa» olisi sitä vastoin hajanaisia erilliskonflikteja yhteiskunnan eri toimintoja ja rakenteita, kuten esim. koulutusjärjestelmää tai terveydenhuoltoa kohtaan ilman että näillä konflikteilla tai niiden takana olevilla intressiryhmillä on välttämättä mitään toisiinsäkytkeytyviä etunäkökohtia. Tämäkin ilmentää osaltaan modernin »informaatioyhteiskunnan» rakenteen muuttumista »polymorfiseksi» ja erityisesti suurten tuotanto- ja hallintoyksikköjen haavoittuvuusriskin kohoamista. Kirjoittajat ennustavat, että yhteiskunnallisten konfliktien painopiste siirtyy entistä enemmän kulttuurin alueelle jo senkin vuoksi, että teollisen työn merkitys (tai inncellisen tuotannon ylipäänsä) merkitys vähenee intressiartikulaatioiden lähteenä. Telematiikkakehityksen edetessä yksityisillä kansalaisilla ja yrityksillä on käytettävissään yhä enemmän uutta informaatioteknologiaa (pientietokoneita ym.), joi-

den käytön kautta myös taloudellis-hallinnollisen keskuksen ja periferian suhde muuttuu vertikaalisesta horisontaaliseen suuntaan, koska informaatiota voidaan nyt siirtää niiden välillä entistä suurempien yhteyksien kautta.

Tämän kehityksen toteutuminen ei tarvitse kuitenkaan merkitä itsestään selvästi demokratian lisääntymistä, koska informaation saatavuus tai välittämismahdollisuus on kaikkia koskeva perusedellytys ja yksilöiden välille eroja aiheuttava tekijä on muualla, nimittäin siinä, miten tarjolla olevaa informaatiomassaa voidaan hallita ja hyödyntää käsitteellisesti. On ilmeistä, että faktojen paljoudella (joita voidaan saada kotitietokoneen päätteelle erilaisista tietopankeista) ei ole sanottavaa arvoa, ellei niiden vastaanottajalla ole ko. asioiden hallitsemisen ja hahmottamisen kannalta välttämätöntä koulutusta tai kielitaitoa. Samaan yhteyteen voi luonnollisesti liittää myös ammattirakenteen polarisoitumista koskevan ongelman: telematiikka voi tarjota osalle työntekijöitä mielenkiintoisia ja luovuutta edellyttäviä työtehtäviä, kun taas toisten osana on sisällöllisesti köyhien rutiinitehtävien suorittaminen uuden informaatioteknologian jatkeina.

Noran ja Mincin »informaatioyhteiskunnan» demokratiakäsityksen avaintermiinä voidaan pitää »osallistumista», yhteiskunnallisen vallankäytön suunnan muuttumista sentralisoidun mallin mukaisesta »ylhäältä alas» asetelmasta hajautetun, omaehtoisista intressiryhmistä (»informaatioyhteisöistä») koostuvan »multipolar society»n »alhaalta ylös» tapahtuvaan vallankäyttöön. Ongelmana on vain se, miten nämä erilliset intressiartikulaatiot saadaan sovitettua yhteen valtion (»yleisen edun») koko kansakuntaa koskevien suunnitelmien kanssa. Raportissa ei pystytty antamaan tähän selkeää vastausta, vaan se jätetään lähinnä »Problemstellung»in asteelle. Muitakin auki jääviä kysymyksiä on kosolti, kuten esim. se, millaisia taloudellisia panoksia Ranskan yhteiskunnan ja talouden »informatisoiminen» tai »telematisoiminen» tulisi kokonaisuudessaan vaatimaan. Tekijät ko-

rostavat kuitenkin, että hallitus ei voi määrätä millään mahtikäskyllä eri hallinnonalueita »telematisoitumaan», vaan kyse on pikemminkin uudentyypisen yhteiskunnan tuloa jouduttavan välineen joustavasta käyttöönnotosta, jota ei tule nähdä itsetarkoituksellisenä hankkeena.

Raportti sai Ranskassa verrattain myönteisen vastaanoton ja on ollut mitä ilmeisimmin myötävaikuttamassa siihen, että informaatioteknologiasta on tullut tärkeä alue maan tiede- ja teknologia-politiikassa. »L'informatisation» -raportti on monessa suhteessa gallialainen niin esitystapansa kuin painotustensakin suhteen; siinä on patriootista henkeä, henkeviä kysymyksenasetteluja, jotka hipovat joskus snobismia sekä monia kehittäjiä, jotka lähtevät liikkeelle hyvin kiintoisasti, mutta sitten tavallaan katkeavat kesken kaiken (kuten esim. »multipolar society»n konseptio). Jos Noran ja Mincin teosta vertaa esim. Masudan näkemyksiin, niin »informaatioyhteiskunnan» negatiivisen utopian puolelta on löydettävissä ehkä enemmän yhtenevyyksiä (mm. automaation työttömyyttä lisäävät vaikutukset, ihmisten vieraantumisen lisääntyminen, »informaatioeliittien» synty jne.) kuin sen positiiviselta puolelta. Molemmissa teoksissa korostetaan uuden informaatioteknologian merkitystä ihmisen älyllisen ja luovan kapasiteetin laajentajana sekä demokratian muuttajana osallistuvan demokratian suuntaan, jolloin kansalaisten sidonnaisuus suurimittaisista intressiorganisaatioista (puolueet, ay-liike) vähenisi. Erona on sen sijaan se, että Masuda uskoo universaalisen ja pyyteettömän ihmisen syntymiseen, kunhan »informaatioyhteiskunta» pääsee toteutumaan globaalissa mitassa — Nora ja Minc liikkuvat sen sijaan tukevasti Ranskan maaperällä ja lähtevät liikkeelle enemmänkin erilaisia intressejä artikuloivista ryhmistä tai ryhmittymistä, jotka muovaavat jatkuvasti uudentyypisen yhteiskunnan yleisilmettä keskinäisellä kilpailullaan ja siitä johtuvalla voimatasapainon heilahtelulla puolelta toiselle.

Reijo Savolainen